

El bagatge històric i artístic de la Ciutat de Mallorca sovint resta amagat als residents i al gruix més important de turistes i visitants, els de sol i platja.

D'acord amb Josep Pla, podem afirmar que els carrers i racons del centre històric de Palma no són simplement per passar-hi; són per estar-s'hi, per gaudir del seu missatge de segles i per contemplar, com ens brinda Miquel dels Sants Oliver, els "carrers levítics i senyorials, plens de fondes quietuds, el que queda dels casals antics, amb llurs superbes entrades ombrívoles, amb llurs colls de cisterna i llurs ferros artístics, amb llurs passamans com a randes de pedres, amb llurs columnes ventrades i llurs galeries italianesques i les portes esculpades dels es-

operatius, d'algunes hores de durada cadaçun.

Els voltants de la seu. Començam l'itinerari per la plaça de Cort, seu de l'Ajuntament, amb façana barroca presidida pel rellotge de la ciutat, En Figuera, protegit per una volada de fusta esculpada; de l'interior, hem de remarcar la sala de sessions, amb la galeria de fills il·lustres i diversos símbols de la ciutat, com el llenç del patró de Palma, sant Sebastià, obra de Van Dyck. Ja al carrer del Palau Reial, trobam el Consell Insular de Mallorca, d'estil neogòtic. Entram pel carrer de l'Almudaina i ens capficam dins una trama de carrerons que configuren l'àrea urbana més antiga de la ciutat, amb traça de l'urbanisme romà, que ens

Passejant Palma

Una mirada a una Palma sovint desconeguda.

Text de Gaspar Valero i Martí.

tudis...". Dedicar-nos a la descoberta de la ciutat esdevé un exercici gratificant, profitós i, fins i tot, divertit. Des del punt de vista educatiu, la ciutat permet de realitzar un riquíssim programa de visites de gran contingut didàctic, que ofereix un ric ventall d'elements interdisciplinaris on es combinen factors arquitectònics, artístics, urbanístics, històrics, geogràfics, de toponímia urbana i de cultura popular.

Us proposam unes passejades pel centre històric de Palma, segons la divisió tradicional de la ciutat en dos sectors: la ciutat alta, el Canamunt, a llevant, i la ciutat baixa, el Canavall, a ponent. La línia divisòria és configurada per l'antic jaç de la Riera (la Rambla, carrer de la Unió i el Born). La ciutat alta es divideix alhora en tres subsectors i la ciutat baixa, de superfície més reduïda, en dos. Així, tenim un total de cinc itineraris força

ha deixat carrers estrets però rectilinis, com el de Sant Roc i el de l'Estudi General, nom que ens recorda l'antiga seu de la Universitat Literària de Mallorca, i amb la porta propera d'una muralla ja esvaïda, la porta de l'Almudaina, que ens fa viatjar molt enrere en el temps, a l'època de la Palma romana i de l'alcassaba de la Madina Mayurqa. Amb Llorenç Vllalonga, podem constatar que "el barri és venerable, noble i silenciós, amb carrers estrets i cases amples, que semblen deshabitades". Així, arribam a un monument d'extraordinària importància, la seu, la Catedral de Mallorca. Necessitaríem moltes hores per veure tots els detalls d'aquesta filigrana gòtica, "la Catedral més besada pels ponents, i més roent de foc del cel, i més colrada per les centúries", segons Santiago Rusiñol. En contemplam el seu portal major, renaixentista, presidit per una imatge de la Immacu-

lada; el portal de l'Almoina, d'un gòtic auster, amb el campanar veí, de verticalitat contundent; i la casa de l'Almoina, del gòtic final, que serveix actualment d'entrada per als visitants de la seu. A l'interior del cap i casal de la religiositat mallorquina, ens perdrem davant la magnitud dels volums i de la llum de les obertures gòtiques; un presbiteri amb tocs gaudinians i capelles amb retaules barrocs ens poden captivar amb les seves històries. Novament a l'exterior, la façana barroca de l'Hospital de Sant Pere i Sant Bernat ens conduirà vora el palau Episcopal, on ens deixarem seduir per la llegenda capdavantera del bestiar mallorquí: el Drac de na Coca. Des del singular passeig del Mirador, amb l'horitzó marí que tanca els braços de la badia, contemplarem la façana del Mirador de la seu, immens orgue arquitectònic, amb un portal gòtic cisellat amb mestria. Així, arribam al palau de l'Almudaina, símbol del poder civil i militar de la Mallorca tradicional, base potser del primer nucli romà i palau medieval, tant islàmic com cristià feudal. Acabarem aquest primer itinerari amb una passejada per l'Hort del Rei, antic jardí medieval refet modernament i guarnit amb obres escultòriques i jocs d'aigua. Després, passarem per davant una sumptuosa mostra del regionalisme arquitectònic, el palau March, i, més amunt, la façana modernista del que és avui la seu del poder legislatiu, el Parlament Balear.

Els tresors de la ciutat de llevant.

El segon itinerari ens condueix per la Palma de llevant. Transitarem alguns dels carrers que més conserven l'empremta i l'aire de la ciutat renaixentista i barroca, el carrer d'en Morei i el de la Portella. Compta aquesta contrada amb casals com Can Olesa, amb el seu pati barroc, que sembla servir el temps immobilitzat; Ca la Gran Cristiana, avui Museu de Mallorca o Can Formiguera; finestres renaixentistes, portadores d'una allau d'ornamentació, amb motius vegetals, militars, heràldics o mítics. Alerta amb els sàtirs, grius, dracs i salvatges que pul·lulen al llarg d'aquestes façanes! Can Formiguera ens recordarà, irremissiblement, l'esperit i la petjada del Comte Mal, una llegenda sens límit, en bona part plagiada

de la del Comte Arnau, que s'encarna en el segon comte de Santa Maria de Formiguera, de biografia clara i llampant, no obstant el mite. Els banys àrabs, humils i sense restaurar, concentren en la seva reduïda superfície una època esplendorosa però molt minsa en records materials: l'època musulmana, la de la Madina Mayurqa. Coneixem ravals com l'antic call, el barri jueu, centre d'una important comunitat hebrea perseguida des de 1391 per l'enveja i la intolerància i obligada a la conversió al cristianisme; o com la Calatrava, barri dels assaonadors de pell. Un casal excepcional ens sortirà a l'encontre en el carrer del Sol, Can Catlar, amb una imponent façana renaixentista. Visitarem també els temples d'importants convents de clausura, com el de Santa Clara i el de Sant Jeroni, i esglésies com la de Montisyon, la del Seminari Vell i la de Sant Francesc. Especial ressò transmet el claustre de Sant Francesc, joia del gòtic conventual, que impactà Albert Camus: "Allà es trobava tot el meu amor a la vida: una passió silenciosa per tot el que potser s'escapava, una amargor davall una flama... No hi ha amor de viure sense desesperació de viure." No gaire lluny, la petita església del Temple, inserida dins una àrea ocupada per una antiga fortalesa musulmana, guarda els secrets dels templers i les restes d'un estil gairebé inexistent a Mallorca, el romànic.

De Santa Eulàlia als caputxins. El tercer itinerari ocupa l'àrea nord de la ciutat alta. Començam la passejada per l'església de Santa Eulàlia, una de les quatre parròquies del segle XIII, i únic temple gòtic mallorquí de tres naus, a més de la seu. El carrer de Can Savellà acull importants casals nobiliaris, entre els quals destaca Can Vivot, amb un gran pati i una escala imperial; ben a prop, Can Catlar del Llorer conserva les suggerències d'un pati gòtic. A la plaça d'en Quadrado, els plafons ceràmics de Can Barceló ens recordaran l'existència de nuclis burgesos actius al tombant del se-

"Davant l'horitzó marí tenim el Consolat de Mar, antic tribunal de causes nàutiques i actual seu de la Presidència del Govern autònom. Just a la vora, separada del Consolat per la porta vella del Moll, testimoni de les murades que encerclaven la ciutat, ens apareix la Llotja, brillant culminació del gòtic civil mallorquí i ahora de les nostres passejades."

gle XIX. La barriada de la Gerreria, avui molt degradada socialment i en plena època de canvis urbanístics, ens ofereix esglésies com la del Socors, amb una joia del barroc: la capella de Sant Nicolau de Tolentí, de pedra brodada. La Gerreria era un dels centres comercials de la ciutat tradicional. La plaça del Mercadal i la de la Quartera –l'antic dipòsit de cereals–, ens ho recorden. El modernisme gaudinià de Can Rei i de l'Àguila ens reiteren el paper de la burgesia de principis de segle XX, i la plaça Major, en part situada sobre el solar de la casa de la Inquisició, ens obre les portes del carrer de Sant Miquel, amb l'església homònima, parròquia des del segle XIII. L'església i el claustre de Sant Antoni Abat, tots dos de planta el·líptica, i les esglésies conventuals de Santa Catalina de Sena i de Santa Margalida, són fites monumentals d'aquest carrer. Trobarem encara per les rodalies tres esglésies més: la Mercè i Sant Felip Neri, barroques, i els Caputxins, neoclàssica.

La ciutat baixa des de la Concepció a la Rambla. El quart itinerari recorre la part nord de la ciutat baixa. Des de la modernitat de l'avinguda de Jaume III ens endinsam pel carrer de la Concepció, que conserva potser les millors mostres de finestres coronelles, del segle XV, les columnetes cilíndriques de les quals ens il·lustren sobre una constant ornamental de la ciutat medieval. L'església gòtica de l'Hospital General guarda una de les imatges que gaudeixen de més veneració popular, el Crist de la Sang. Des de l'església de Santa Magdalena, que conserva el cos incorrupte de santa Catalina Tomàs, la popular Beateta, avançam pel carrer de Sant Jaume, un dels més representatius de la ciutat baixa. Conté casals, com Can Torrella, que només conserva la façana, Can San Simón i Can Ferrandell, i l'església parroquial de Sant Jaume, una de les quatre del segle XIII, amb un interior gòtic molt remarcable. A la plaça del Mercat, i després de visitar l'església parroquial de Sant Nicolau, **reprenem** la ruta del modernisme, amb els edificis bessons de Can Casasayas i, a continuació, l'edifici emblemàtic que constitueix el Gran Hotel, i també amb els detalls ornamentals del Forn del Tea-

tre. Un casal remarcable és Can Berga, del segle XVIII, sòlid i enorme. Amb el classicisme del Teatre Principal entram a la Rambla, antic jaç de la Riera abans de la desviació de 1613. Pels voltants de la Rambla, el llarg passeig malencònic de Miquel dels Sants Oliver, trobarem dos exemples d'edificis conventuals barrocs: les Caputxines i les Tereses. Al brollador de la Rambla potser trobem el vaixell surrealista de l'Auca de Rosselló-Pòrcel: "Aquí pots nedar, vaixell: el brollador t'acarona."

El darrer graó: la ciutat de ponent.

El cinquè i darrer itinerari ens tanca la ciutat pel sud-oest. El Born, també com la Rambla antic jaç de la Riera, fou la primera via ciutadana durant molts anys i potser encara ho és en l'actualitat. A l'inici del passeig s'aixeca Can Solleric, un dels casals barrocs més emblemàtics de la ciutat, destinat avui a espai d'exposicions. Llegendes i detalls dels temps dels corsaris com el Cap del Moro o el carrer de la Mà del Moro, es localitzen pels voltants del Born. Esglésies com la de Sant Gaietà (Sagrats Cors), l'oratori de Sant Feliu, Sant Joan de Malta i la parròquia de Santa Creu, una de les quatre fundacionals del segle XIII, i casals com Can Montenegro i les Carasses (Can Belloto), se situen per les rodalies. Precisament el carrer de les Carasses deu el seu nom al conjunt iconogràfic que es localitza a la façana. La plaça de la Drassana és el punt de referència més clar de l'activitat naviliera de la ciutat medieval, alhora que important centre comercial d'aquella època. El puig de Sant Pere és un dels ravals més populars de la ciutat, antigament habitatge de pescadors. Davant l'horitzó marí tenim el Consolat de Mar, antic tribunal de causes nàutiques i actual seu de la Presidència del Govern autònom. Just a la vora, separada del Consolat per la porta vella del moll, testimoni de les murades que encerclaven la ciutat, ens apareix la Llotja, brillant culminació del gòtic civil mallorquí i alhora de les nostres passejades. És obra de Guillem Sagrera i fou seu del Col·legi de la Mercaderia; les columnes entorcillades del seu interior, obertes com palmeres, i l'àngel Defenedor de la Mercaderia, encara avui ens enamoren.

RAFA GIL

"El bagatge històric i artístic de la Ciutat de Mallorca sovint resta amagat per a la majoria de residents mallorquins i, també, pel gruix de turistes i visitants, els de sol i platja."

"D'acord amb Josep Pla, podem afirmar que els racons i carrers del centre històric de Palma no són simplement per passar-hi, són per estar-s'hi, per gaudir del seu missatge de segles."

JOAN CELIÀ

Antoni Virgili: *Ad detrimentum Yspanie. La conquesta de Turtusa i la formació de la societat feudal (1148-1200), València-Barcelona, Universitat de València-Universitat Autònoma de Barcelona, 2001.*

L'hivern del 1148 Turtusa, una ciutat de l'orient d'Al-Andalus, després d'un llarg setge es retiren els exèrcits comandats per Ramon Berenguer IV, comte de Barcelona (a la foto). A les tropes comtals s'afegien els contingents aportats per magnats, bisbes, ordes militars i croats procedents d'arreu de la cristiandat. Però sens dubte l'aportació militar més destacada d'aquesta coalició "internacional" va ser la de la ciutat de Gènova, una república especialitzada –com també feien els corsaris de Pisa– a assaltar les poblacions costaneres de l'islam a la recerca de botí, de captius i del domini dels mercats. Des d'aleshores Turtusa esdevindria Tortosa, i la veu dels muetzins quedaria eclipsada pel so metàl·lic de les campanes. A l'episodi bèl·lic, com a tots els que anirien completant el mapa de la "Reconquista", se li ha donat tradicionalment un sentit nacional i religiós. Tant fa que aquesta nació fos Espanya o Catalunya. La religió –és clar– era la mateixa. L'avanç dels regnes cristians, segons aquesta visió que es resisteix a

desaparèixer, estaria inscrit en una lògica de recuperació, de restauració de la pàtria i de la veritable religió, després d'un parèntesi islàmic que només hauria estat una "dominació" àrab il·legítima i condemnada a l'oblit. Un parèntesi de quatre segles en el cas de Tortosa i de quasi vuit si es tractava de Granada, el darrer estat islàmic peninsular. Contra aquesta interpretació mítica del passat s'erigeix una sòlida escola historiogràfica, iniciada per Pierre Guichard i sobretot pel mestratge de Miquel Barceló, que hi oposa una visió crua i realista del que van ser aquells fets. La conquesta de Tortosa, com succeiria després, ja al segle XIII, en el cas de Mallorca i de València, fou un acte de conquesta colonial, amb un tracte i una funció social assignada a les poblacions vençudes –als "indígenes"– que prefigura el destí dels pobles colonitzats a partir del segle XVI.

Amb el llibre *Ad detrimentum Yspanie*, Antoni Virgili s'inscriu en aquest corrent crític que hauria de servir per llançar definitivament el concepte de "Reconquista" al racó dels mals endreços de la historiografia. El títol de l'obra –"En menyscabament d'Espanya"– reproduceix una fórmula de l'època justificativa de l'expansionisme feudal. Perquè aquesta "Espanya" era Al-Andalus, les terres islàmiques de la península, en l'extrem occidental del món musulmà.

L'Església, que feia mig segle que ja havia predicat la Primera Croada, la guerra santa contra l'islam, donava un sentit transcendent a les ànsies de botí, primer, i de rendes estables, després, que motivava l'impuls guerrer dels cavallers i dels corsaris. La conquesta de Tortosa, doncs, és un episodi d'un procés històric de gran abast, però no de la reconquesta espanyola o catalana, sinó de l'expansió del feudalisme a costa de l'islam, des de Portugal fins a Palestina. En aquest sentit, si la visió que en dona Antoni Virgili desautoritza una construcció tan ideològica com la de "Reconquista", també invalida qualsevol interpretació del que va ser el colonialisme medieval en termes de "xoc de civilitzacions". Des dels treballs pioners de Pierre Guichard sabem que, contràriament a les tesis nacionalistes de Menéndez Pidal, Al-Andalus no

era l'"Espanya musulmana". Per al filòleg castellà, entre els musulmans i els cristians "espanyols" hi havia més semblances que no diferències. En canvi, l'historiador francès va demostrar el que hauria d'haver estat evident: des d'una perspectiva social i antropològica Al-Andalus era una part del món islàmic, molt diferent dels regnes cristians, que s'inclouen en l'Occident feudal.

Els assetjants i els defensors de Turtusa, per tant, pertanyien a dues civilitzacions distintes, però això no vol dir que l'impuls guerrer dels catalans i dels genovesos estigués motivat per una mentalitat diferent de la dels orientals andalusins, si no és que acceptem que la dominació sobre camperols exòtics forma part dels valors occidentals. Ni Menéndez Pidal, ni Samuel Huntington, doncs.

Però tampoc no pot utilitzar-se la imatge de la societat posterior a la conquesta, on certament vivien cristians, jueus i musulmans, per a fer cants a la convivència religiosa o, encara pitjor, al multiculturalisme. De musulmans, en van quedar als voltants de Tortosa, però com a captius o camperols sotmesos. La societat que es va configurar a partir de 1148, amb deportacions dels indígenes i assentament de colons cristians –l'anomenada "re població"–, potser s'assemblaria més –posats a buscar paral·lelismes actuals– amb una ciutat de la Palestina sota ocupació israeliana que no a la barreja ètnica de Nova York. Les coses són així: si es treballa amb rigor i honestat, com ho ha fet Antoni Virgili, el passat no sempre s'ajusta als requeriments del present.

Amb aquest llibre no es pot bastir una història "nacional" –tal com s'entén habitualment–, ni es pot provar la inevitabilitat del "xoc de civilitzacions", ni tampoc serveix per a il·lustrar una societat multicultural. En canvi, serveix, i molt, per a comprendre què va suposar realment l'exportació del feudalisme i l'inici de l'experiència colonial occidental que encara cueja a hores d'ara. En definitiva, un llibre rigorós i, potser per això, incòmode per a certes sensibilitats.

Pau Viciano